

РАЇСА ШУЛЬГА,

доктор філософських наук, провідний науковий співробітник відділу соціології культури та масових комунікацій Інституту соціології НАНУ України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

RAISA SHULGA,

Doctor of Sciences in Philosophy, Leading Research Fellow at the Department of Sociology of Culture, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

rashulga@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5302-3669>

Культурна ідентичність як простір психологічного комфорту особистості

У вітчизняній громадській і теоретичній думці якось непомітно утвердилася переконаність у тому, що людина — це об'єкт для втілення задумів інтелектуалів. Тобто інтелектуали взяли на себе «тягар» вирішувати за реципієнта, за якими настановами йому жити. Ця інтенція «мислячої спільноти» не надто осмислена, хоча вона має стійку тенденцію до відтворення в наступних поколіннях зусиль тих, хто раніше позиціювалися як «інженери людських душ».

Тож тема намагань впливати на людську поведінку, на зміст її світоглядних, моральних установок була провідною у філософській, соціологічній думці вже понад два століття. Проблема, однак, вбачається в тому, наскільки у спробах ошасливити людину враховувалась власне людина. Йдеться насамперед про особистісний світ людини — світ бажань, очікувань, мрій, уявлень про добро і зло, красу і потворне, про гармонію в стосунках зі світом, соціальну і фізичну захищеність тощо. Знов-таки зазначимо — цей бік людського існування не надто цікавить філософську думку, тому що в цьому випадку йдеться про розуміння вже наявного світу людини, реальності її буття. Більшою мірою теоретичну думку цікавить, як формувати цей світ за пропонованими нею ж концептуальними лекалами.

Людина ж, своєю чергою, перебуває в постійному пошуку можливостей втілення своїх очікувань у життєву практику, реалізації своїх бажань і мрій, підтвердження відповідності своїх уявлень щодо навколишнього світу. Позитивні відповіді на такого роду запити з боку особистості й наявні можливості втілення бажаного постають як необхідна умова в досягненні певного стану — пси-

Цитування: Шульга, Р. (2023). Культурна ідентичність як простір психологічного комфорту особистості. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 121–139, <https://doi.org/10.15407/sociology2023.01.121>.

хологічного комфорту. Значущість таких пошуків підтверджується, зокрема, тим, що багатьма дослідниками досягнення психологічного комфорту розглядається як найважливіший чинник, без якого неможлива нормальна життєдіяльність людини загалом.

У пошуку психологічного комфорту

Досі всі питання, пов'язані із психологічним комфортом, його складовими, умовами, що забезпечують його виникнення, його роллю і значення для людини, були й залишаються у сфері відповідальності психології. Багато уваги психологічному комфорту приділяє і педагогіка, розглядаючи його як ефективний інструмент в освітній та виховній практиці. Успішність навчального процесу безпосередньо залежить від створеного під час занять психологічного комфорту. Виховною практикою доведено, що тільки в зоні комфорту можна ефективно виконувати освітні завдання, сприяти формуванню особистості, впливати на гармонізацію її стосунків зі світом.

Однак психологи визнають, що як феномен психологічний комфорт досить складний для вивчення, тому досі немає більш-менш прийняттого для широкого наукового загалу визначення. Науковці зазначають: «... загалом психологічний комфорт — це те, що дуже важко створити штучно чи пояснити, чому він виникає. Він або є, або його немає»

[Комфортність у психології — Методичний бюлетень «Психологічна комфортність дитини в освітньому закладі»].

Пропонуються різні підходи щодо окреслення параметрів психологічного комфорту, розширюється соціальне поле, яке, на думку окремих науковців, безпосередньо впливає на створення передумов психологічного комфорту особистості. Однак зазначимо, що набагато більше уваги дослідники приділяють близьким поняттям, таким як позитивний стиль життя, задоволеність життям, психологічне благополуччя. Як вказує український дослідник Л. Сердюк: «... можливим є виділення двох компонентів психологічного благополуччя: когнітивний (оцінка різноманітних аспектів буття) і емоційний (домінуюче емоційне забарвлення ставлення до цих аспектів) [Сердюк, 2017].

Наявність емоційного забарвлення свідчить про те, що відчуття психологічного комфорту завжди суб'єктивне. Суб'єктивність проявляється передусім у ставленні людини до зовнішніх умов життя. Відбувається перманентний пошук позитивних значень, які врешті кристалізуються у складові психологічного комфорту. Зрозуміло, що постійно перебувати в цьому стані неможливо. Занадто багато факторів різного походження впливають на життя людини, на її емоційний стан і далеко не завжди сприймаються особою як позитивні та бажані. Відомо, що часто-густо життєва практика постає як джерело неприйнятних для досягнення психологічного комфорту чинників. Переважання відчуття дискомфорту в стосунках із соціальним середовищем становить велику проблему для особистості. Врешті, психологи розглядають такий стан як серйозну загрозу психічному здоров'ю людини, в будь-якому віці. Українська дослідниця Л. Жуковська вказує, що у статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зазначено: «Здоров'я — це не тільки відсутність хвороб або фізичних

дефектів, а й повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя» [Жуковська, 2007].

Можна розглядати пошук особою психологічного комфорту як константну інтенцію, що спрямовує вектор її життєдіяльності. Саме прагнення до цього стану зумовлює значною мірою поведінку особистості в різних сферах її діяльності. Ним вона керується, зокрема, в пошуку шляхів розв'язання проблем, що постають у повсякденному житті. Зрозуміло, що досягнення цієї мети багато в чому залежить від зовнішніх умов. Особливо, коли йдеться про такі сфери життєдіяльності, як виробнича, сімейно-побутова, громадська тощо. Тобто сфери, де особистість взаємодіє зі своїм соціальним середовищем. Проте, як уже зазначалось, у людини є особистісний простір, який містить важливі для неї бажання, очікування, мрії, надії, уявлення про щастя тощо. Тобто досягнення психологічного комфорту, головним чином, можливе тільки через переживання індивідом своєї суб'єктності. І, якщо реальність далеко не завжди сприяє досягненню стану психологічного комфорту, тим більш важливим для людини постає простір для переживання своєї суб'єктності, що вможливило самовідновлення.

На значущість цього феномену вказував свого часу Ерік Еріксон. Для нього переживання індивідом себе як цілого пролягає через почуття ідентичності, що забезпечує «здатність відчувати себе як такого, що володіє безперервною й ототожненням» [Еріксон, 2006: с. 14]. Отже, переживання ідентичності є одним із суттєвих чинників набуття особою психологічного комфорту.

Ідентичність: різноманітність проявів, розмаїття підходів

Завважимо, що визначення параметрів ідентичності — окрема розлога тема, яка привертає увагу багатьох науковців останніх трьох десятиліть. Вона була й залишається доволі дискусійною. Особливо це стосується проблеми осмислення особистістю процесу ідентифікації. Прихильники одного з підходів вважають, що ідентифікація відбувається на підсвідомому базовому рівні. Дослідники, які стоять на інших позиціях, наполягають на осмисленому характері цього процесу. Є підстави вважати, що схильність до тієї чи іншої теоретичної позиції визначається досліджуваним матеріалом. На підсвідомий, базовий характер вказують переважно дослідники в царинах етнічності, культури (якщо розглядають її як сутнісну складову, що зумовлює змістове наповнення форм життєдіяльності людини, визначають її як світоглядний мегаконструкт, а не тільки як набір цінностей, норм, правил поведінки). З іншого боку, на осмисленість процесу вказують дослідники соціальної сфери. Йдеться про події, що відбуваються в сучасному світі, зокрема наразі увага прикута до глобалізаційних зрушень.

Звісно, ідентичність як складне утворення, що містить такі елементи, як соціальні, психологічні, емоційні, може являти себе як на осмисленому, усвідомленому, так і на підсвідомому рівні. Також треба говорити про ідентифікаційне ядро особистості, яке визначає змістове наповнення ідентичності як такої і яке, що важливо, в процесі неминучих ідентифікаційних змін не дає людині перетворитися на механічну сукупність ідентитетів.

Зрозуміло, що осмислений або неусвідомлений характер процесу ідентифікації особистості залежить від обставин, у яких вона опиняється. Тут безліч варіантів. Найбільш поширений — людина опиняється в іншому для себе соціально-культурному середовищі. Виникає проблемна ситуація, і вона постає радше не як проблемно-гносеологічна, а як, що суттєво, життєво-практична. Звісно, мисленнєвий характер процесу актуалізує потреба у визначенні особистістю для себе своєї ідентичності, порівняння її смислового наповнення з іншими культурними смислами. У такому разі, по-перше, відбувається усвідомлений процес самоідентифікації, по-друге, починається пошук шляхів ідентифікації з новим середовищем.

Переживання ідентичності як чинник досягнення психологічного комфорту

Отже, які є підстави вважати ідентичність простором, де людина може почуватися комфортно, де її стосунки зі світом мають несуперечливий, позитивний налаштований характер. Важливо розуміти — як проблеми, що виникають у процесі досягнення психологічного комфорту особистості, дотичні до проблем, що виникають у процесі самоідентифікації.

Ми вже зазначали, що психологічний комфорт — це сфера, скажімо так, гранично суб'єктивна. Тільки сама особистість визначає — яке явище, яке спілкування з навколишніми, який об'єкт навколишнього середовища може стати позитивним чинником для набуття психологічного комфорту. Ідентичність, своєю чергою, як ядро особистості, що містить світоглядні установки, ціннісні, етичні, естетичні складники, постає простором психологічного комфорту тільки в разі несуперечливого впливу, а краще — підтвердження зовнішнім середовищем значущості змістових параметрів ядра особистості.

Якщо цього не відбувається, починається процес самоосмислення, самовизначення з урахуванням обставин, чинників різного походження, які вступають у суперечність або вносять нові змістовно-сміслові параметри у сферу життєдіяльності особистості. Тобто відбувається самоідентифікація особистості, пошук шляхів ототожнення із середовищем у нових умовах існування. Про психологічний комфорт як такий тут не йдеться. Вкотре людина опиняється перед необхідністю його пошуку.

Як уже зазначалося, дослідники наполягають на складному, багаторівневому характері ідентичності. Тож і особистість може постати й постає в ідентифікаційному процесі як носій кількох ідентичностей — соціальної, професійної, культурної тощо. Ці ідентифікаційні іпостасі можна розглядати як змінні величини. Але саме наявність ідентифікаційного ядра особистості зберігає та відтворює унікальність і світоглядну усталеність особистості в життєвих практиках. Як зазначає В. Пилипів: «Індивіди прагнуть зберегти позитивну самоідентифікацію та почуватися в безпеці в рамках своєї ідентичності» [Пилипів, 2020].

На нашу думку, розглядаючи ідентичність як простір психологічного комфорту особистості, треба враховувати особливості досягнення цього стану як

на осмисленому рівні, так і на неусвідомленому. Таке розрізнення дає більш чітке уявлення про присутність виміру суб'єктності на кожному з цих рівнів.

Лабіринти ідентичності

Як ішлося раніше, життєвопрактична потреба у зміні ідентичності виводить її наявність на усвідомлений рівень. Перед особою постає необхідність визначитись — які параметри власної ідентичності потребують змін для повноцінного функціонування в новому соціальному середовищі. В. Танчер з цього приводу наводить думки англійських соціологів Е. Гіденса та З. Баумана, які зауважують, що для сучасного суспільства є характерною не заміна одних традицій на інші, але множинність джерел, традицій, звичок і знань, що змушує сумніватись у правильності вибору одного чи багатьох із них та формує мінливу постійно рефлексуючу ідентичність. За умов швидкоплинного суспільства, нестійкість і пластичність ідентичності стають явищем закономірним і природним [Танчер, 2019].

Зрозуміло, що далеко не завжди є підстави вважати, що перед особою постає можливість вільного вибору відповідно до власних уявлень про бажане. Радше йдеться про процеси адаптації до нової реальності, набуття відповідних навичок, умінь, прийняття нових цінностей і смислів тощо. Психологічний комфорт постає тут у найкращому разі як можлива перспектива.

Однак, якщо наявна життєва реальність пропонує тільки невизначені в часі перспективи досягнення бажаного стану, особа може спрямувати зусилля на створення для себе реальності, в якій стало б можливим перебування у психологічному комфорті, хай це буде і не надто довго в часі. Тобто йдеться, з одного боку, про реалізований вимір суб'єктності, з іншого — про доповнену реальність, де людина може керувати обставинами на свій розсуд (про доповнену реальність див.: [Шульга, 2021]). Звісно, це цілком віртуальна реальність. Але від цього значущість її для людини не стає менш важливою, ніж реальність його повсякдення.

У даному випадку ця доповнена реальність вибудовується значним чином згідно із змістовим наповненням ідентифікаційного ядра особистості. Це є особливо важливим для неї в умовах, коли виникає необхідність коригувати свою діяльність з іншими етнічними, культурними настановами, що постають як несучі конструкції інших соціальних форм життєдіяльності та комунікацій. Тобто особа відчуває значне психологічне, емоційне навантаження, й актуалізується потреба в самопереживанні та самозбереженні.

Реалізуються ці потреби у просторі власної ідентичності. Ідентичність окреслює периметр фундаменту, в межах якого особа відчуває певну сталість свого існування. Ідентичність, зокрема, виступає для особистості як така собі реперна точка. (Репер у геодезії засвідчує постійну характеристику об'єкта.) На реперних точках ґрунтується шкала вимірювання. Отже, людина ніби знаходить пункт відліку між успадкованими соціально-культурними смислами та значеннями і тими, які людина повинна опанувати, засвоїти. Крім іншого, визначення цієї відстані задовольняє одну з базових потреб життя людини — прогнозованість, впевненість у можливості досягнення стабільності, безпеки тощо.

До сфер, які найефективніше можуть сприяти людині в пошуках і створенні психологічного комфорту, безперечно, належать культура та мистецтво. Щодо культури, в цьому разі йдеться про її творчу креативну складову, зокрема про її здатність естетизувати різні сфери життя. Твори фольклору, вироби народної культури, поза сумнівом, є маркерами стабільності, вкоріненості в бутті, матеріалізуючи в собі непохитність цінностей, неминущість віри та надії в перемогу добра.

Зрозуміло, не йдеться про те, що ідентифікаційне ядро — незмінна величина для всіх без винятку. Його вплив на світосприйняття людини, її самовідчуття залежить, безумовно, від обставин формування особистості, її способу життя, зовнішніх чинників. І все ж таки саме наявність цього ядра багато в чому допомагає людині відчувати свою самотність, свою присутність у світі.

Ідентифікаційне ядро у різних осіб може складатися за різними ознаками — етнічними, релігійними, культурними, регіональними, поселенськими, державно-громадянськими, освітніми тощо. Хоча певні дослідники вважають, що всі ці ідентичності становлять суть єдиної культурної ідентичності. Як вважає відомий український культуролог О. Пахлевська: «Без культури немає ідентичності, без ідентичності немає громадянського почуття, громадянської вільності» (цит. за: [Матузкова, 2013]). Тобто дослідники вважають, що інші різновиди ідентичності є похідними від культурної ідентичності.

Можливості мистецтва і мистецтво можливостей

Отже, в якій сфері людина може реалізувати потребу у відтворенні й підтвердженні значущих для себе ціннісних констант? Де вона може керувати об'єктом, стверджуючи свою суб'єктивність як адекватну реальності. Звісно, таке можливо, головним чином, у побудованій доповненій реальності. Можливість вибудувати таку реальність людина знаходить у творчій сфері, в мистецтві.

Сучасний стан доступу до масиву художніх творів дає можливість рецепієнтові задовольнити будь-які естетичні смаки, художні вподобання. Накопичений упродовж тисячоліть масив мистецтва відкриває широке поле діяльності в пошуку значущих творів для досягнення психологічного комфорту. Звісно, виникає питання: як споживач орієнтується в розмаїтті видів і жанрів мистецтва в бажанні задовольнити потреби в переживанні власної ідентичності й досягати стану психологічного комфорту?

Якщо враховувати, що психологічний комфорт залежить від двох чинників, зовнішніх — умови життя людини, та внутрішніх — його ставлення до цих умов, то названі вище позиції спрямовані на корекцію ставлення особистості до себе, до оточення, до міжособистісного спілкування, вибудовування особистісного простору. У зверненні до мистецьких творів особа йде, зокрема, шляхом набуття бажаного психологічного комфорту.

Отже, якою мірою художня творчість постає як чинник, що сприяє в переживанні особистістю своєї ідентичності. Ерік Еріксон, до слова, вважає, що ідентичність — це основа для формування будь-якої особистості та показник вже згаданого нами раніше психосоціального благополуччя. Тобто це про-стір, де індивід переживає себе як ціле. [Еріксон, 2006: с. 14].

Розглядаючи мистецтво в контексті його сприяння задоволенню потреб особистості в переживанні своєї ідентичності, а тим паче його значення у розв'язанні життєво важливих проблем, треба зважати на те, що мистецтво — складне, багаторівневе явище. Понад те, в останні десятиліття відбувається кардинальне переосмислення його сутнісних засад і передусім визначається хибність розуміння його як позаісторичного, позачасового явища. Тому в аналізі слід зважати на витоки того чи іншого виду художньої творчості, на мистецько-естетичне спрямування різних його течій, на різний впливовий потенціал його видів і жанрів. Тобто йдеться про конкретизацію мистецьких практик.

Це тим важливіше, що для більш поглибленого розуміння можливостей мистецтва задовольняти потребу особистості в переживанні своєї ідентичності необхідно розглядати окремо етнічну і культурну ідентичність.

Етнічна ідентифікація в мистецтві

Якщо зосередити увагу на етнічній ідентичності, то маємо справу з найбільш усталеним світоглядним конструктом. Серед науковців існують певні розбіжності в розумінні сутності етнічності, але в більшості підходів спостерігається наявність таких характеристик, як споконвічність, сталість, де також наголошується на еволюційному характері формування спільноти людей, яку об'єднує територія, мова, інші ознаки. Рафальський, зокрема, зазначає, що «етнос — це особлива форма колективного існування спільноти людей, яка виникла і розвивається природно-історичним шляхом, незалежно від бажання її членів і спроможна до багатовікового існування за рахунок самовідтворення» [Рафальський, 1999].

Етнічна ідентифікація відрізняється від інших видів ідентичностей — культурної, національної тощо — сильним емоційним забарвленням. Вона найбільш глибинна, постійна, оскільки ґрунтується передусім на чуттєвих враженнях, що супроводжують людину з дитинства, на досвіді закарбованих у часі стосунків із навколишнім середовищем — з людьми, природою, зі світом, на поведінкових стратегіях, що передаються від покоління до покоління.

Зрозуміло, що переживання такої ідентичності, ототожнення із певним світом потребує відповідного масиву мистецтва. Не треба довго доводити, що на цих спрямуваннях повністю зосереджене народне мистецтво. Воно вособлює в яскравих образах весь спектр уявлень певного етносу — світоглядний, соціальний, психологічний, соціально-психологічний, естетичний тощо. Фольклор окреслює параметри ідентифікаційного ядра. Якщо зважати на те, що це найбільш усталене утворення серед інших ідентичностей, то стають зрозумілими важливість і, можна сказати, екзистенційність переживання зі зверненням до творчості власного етносу, особливо якщо людина опиняється в іншому культурно-етнічному середовищі.

Існують також і психофізичні чинники, які не менш важливі для досягнення психологічного комфорту через відтворення таких складових, як ритм, інтонації, кольорова палітра, конфігурація зображальних компонентів тощо.

Ідеться про те, що у взаємодії з творами народного мистецтва задіяні, так би мовити, всі чуттєві сфери. Хоча і в сприйнятті інших масивів, скажімо, про-

фесійного мистецтва, також задіяні і зір, і слух, але унікальність спілкування з народною культурою, з погляду ідентифікаційних процесів, полягає в тому, що сприйняття наведених складових — ритму, інтонації, кольорової палітри тощо — має особистісно значущий характер, бо вони засвоюються як єдино можливі з раннього дитинства на підсвідомому рівні. Вони ніби вбудовані в загальний соціальний фундамент, на якому постає для людини картина світу.

Зрозуміло, що можливість відтворити, хай і на чуттєвому рівні, знайомий з дитинства світ, де все зрозуміло і прогнозовано — від стосунків з оточенням, усвідомлення власного місця в спільноті та вибору життєвих стратегій до уявлень про добро і зло, красу і потворність тощо, — постає як можливість досягнення психологічного комфорту, емоційного насичення, самозбереження себе як особистості, врешті. Знайомі з дитинства мелодії та ритми, кольори й лінії, закарбована у словах багатовікова народна мудрість, тобто всі складові етнічної культури спроможні дати реципієнтові відчуття психологічного комфорту. Звісно, йдеться про представника зазначеного етносу, носія його культури.

Відтворювання культурної ідентичності в мистецтві

Що стосується досягнення психологічного комфорту в просторі культурної ідентичності, то в сучасному світі, де для більшості населення зняті будь-які обмеження в доступі до мистецького продукту, маємо справу зі складнішими процесами та проблемними ситуаціями.

Якщо взяти наявні масиви мистецтв, то вони відрізняються різними способами художнього освоєння світу, ставленням до нього, а отже, і різними способами створення для споживача стану психологічного комфорту. Так, твори народної творчості, постійно відтворюються в часі, постійні в способах художнього освоєння світу, в його змістовому ціннісному наповненні, в естетичному спрямуванні. Мистецтво, яке твориться професіоналами, відрізняється якраз своєю змінюваністю — історичною, естетичною, оновленнями художньої мови, соціальною актуальністю і, звісно, відтворюваністю світоглядних, і, головне, культурних засад певної доби.

Крім того, виявити особливості стосунків особистості з художньою творчістю в контексті переживань, пов'язаних із пошуком творів, що відповідають запитам переживань власної культурної ідентичності, досить складно. Перш за все тому, що в разі аналізу цієї проблемної ситуації треба враховувати цілу низку чинників. Один із них — стан розуміння мистецтва як джерела досягнення психологічного комфорту, а ще важливіше — ставлення до цієї можливості мистецтва.

Треба зазначити, що авторське мистецтво, навіть у часи, коли особа майстра залишалася невідомою для загалу, вибудовувалося за іншими художньо-естетичними законами, соціальними запитами, ніж народна творчість. Іншим було і його призначення. Якщо з усього проблемного поля, що існує навколо становлення й розвитку мистецтва, ставлення до нього в суспільстві та в теоретичній думці в різні історичні часи тощо, виокремити питання його призначення, то виявиться досить цікава картина.

Вона цікава саме в сенсі наявності уваги до можливостей мистецтва сприяти створенню психологічного комфорту в особистості, що його сприймає. Упродовж тисячоліть на мистецтво покладали будь-які завдання — максимально відтворювати картини природи, звеличувати владу та її представників, спрямовувати аудиторію на осмислення етичних проблем, вчити орієнтуватись у моральних колізіях, формувати особу відповідно до суспільних ідеалів тощо.

Навіть із перелічених завдань, які ставили перед мистецтвом (а цей перелік можна продовжувати), вочевиднється, що, починаючи з Античності, коли мистецтво стало повноправним соціальним інститутом, воно спрямовувалося насамперед на отримання емоційного відгуку, який порушував би психологічну рівновагу особистості, викликав би переживання певної проблемної колізії. Тобто про комфорт не йшлося. Ба більше, стараннями Платона мистецтво засуджували як складову дозвілених практик і як те, що сприяє психофізичній релаксації. Так, у трактаті «Держава» він наполягав на необхідності засудження комедії, оскільки вона лестить низьким нахилам, а також вважав необхідним заборонити вишукану й таку, що ніжить, музику.

У Середньовіччі мистецтво повинно було сприяти вибудовуванню духовної вертикалі єднання людини з Богом. Це єднання поставало як результат напруженої праці, зусиль із подолання власної недовершеності у прагненні відповідати вимогам віри задля здобуття благ потойбічного життя.

За часів Відродження, коли в центрі уваги мистецтва постала людина, з усіма її земними почуттями, бажаннями, пристрастями, реципієнт занурювався у цей світ, переживаючи разом з героями всі складності буття. У Новий час мистецтво взагалі перейшло, якщо можна так сказати, у зовнішнє управління інтелектуалів, які йому призначили роль вихователя суспільства. Врешті, на суспільну сцену вийшов митець, який сповістив, що відтепер він сам буде вирішувати, для кого й навіщо творитиме.

Щодо інших перипетій навколо призначення мистецтва, то їх можна розгорнути далі. Але ми дуже коротко заторкнули цю тему тільки для того, щоб повернути увагу до питань розуміння мистецтва як джерела психологічного комфорту в суспільній свідомості. Радше можна говорити про відсутність рефлексії щодо цієї проблеми.

Тут необхідно розвести теоретичну рефлексію і творчу рефлексію. Знов-таки, не вдаючись до аналізу праць із проблем мистецтва, відзначимо, що, починаючи з античних часів, впродовж Середньовіччя, і особливо в Новий час, коли знання про мистецтво набули історично систематизованого характеру, теоретична думка наполягала більшою мірою на місіонерському призначенні мистецтва. Ішлося про служіння вищим силам, владі, суспільним ідеалам тощо. Можливість мистецтва приносити людині задоволення, насолоду припускалась тільки як вплив його естетичної природи, художньої довершеності.

Щодо творчої рефлексії, то і перед творцями художнього продукту власне питання стосовно намірів сприяти створенню психологічного комфорту для споживача мистецтва не поставало. Митці служили владі, церкві, пізніше працювали «під замовлення» вже приватних осіб, далі в результаті автономізації мистецтва художник, як відомо, почав сам диктувати аудиторії свої правила

стосунків і власні творчі принципи. Але ніхто з митців за кілька століть не задекларував намір сприяти створенню для особистості психологічного комфорту в процесі спілкування з творами. Насправді маємо іншу тенденцію — творці наполягають на необхідності виводити свою аудиторію із зони комфорту. Своє завдання і, знов-таки, місію вбачають у «збудженні» суспільства, особистості, у спрямуванні їх на осмислений характер своїх стосунків зі світом. Тобто в тому, щоб вивести реципієнта на рівень активної мисленнєвої діяльності. Звісно, тут не до психологічного комфорту.

Можна говорити ще про один вид рефлексії — рефлексії буденної свідомості. Те, що частіше називають здоровим глуздом. Іntenції цієї рефлексії можуть дуже розбігатися з інтенціями теоретичної. Свої стосунки з мистецтвом буденна свідомість вибудовує, виходячи з настанов і вимог життєвої практики. А вона, як правило, дуже далека від теоретично впорядкованих настанов «правильного» життя. Тож і в разі звернення до мистецтва як до джерела набуття психологічного комфорту споживач ні вчора, ні сьогодні у своїх діях не орієнтувався на позиції теоретиків і митців.

За споживача замовимо слово

Отже, виходить, що звернення до мистецтва як до джерела психологічного комфорту — це цілком приватна ініціатива споживача. Він сам вирішує, які види й жанри мистецтва найбільше відповідають його очікуванням, спроможні задовольнити його потреби. (Тут якраз і стає очевидною колізія, в центрі якої питання — творити чи не творити на догоду публіці.) Згадаємо знамените — «зробіть мені красиво». Як нам здається, зараз ця сентенція втратила свою гостроту, понад те — актуальність. Нинішній стан художнього виробництва і споживання, ринок мистецтва звели нанівець претензії митців як вчителів життя. Вони, як і решта виробників, повинні дослухатися до потреб споживача. Інша річ, що вимоги до професійності, майстерності, мабуть, ще більше зростають.

Яким же чином мистецтво задовольняє потребу особистості в переживанні своєї культурної ідентичності? Відповідь на це питання ускладнюється тим, що культурна ідентичність, на відміну від етнічної ідентичності, — більш динамічне утворення. Адже треба враховувати наявність множинних впливів, яких зазнає людина в сучасному світі. Відрізняється культурна ідентичність від етнічної й наявністю усвідомлення особою своєї тотожності із тим чи іншим культурним кластером, переживання цієї тотожності.

Якщо потреба в усвідомленні своєї етнічної належності постає перед людиною тоді, коли вона опиняється в іншому, відмінному етнічному середовищі, то прояви різних культурних ідентичностей можуть співіснувати в єдиному просторі. Людина повинна визначитись із власною належністю до однієї з них. Крім того, це визначення може сьогодні мати ситуативний характер.

Тобто йдеться про те, що культурна ідентичність особистості в сучасному світі може бути не постійною величиною, не глибинним духовним утворенням. Утім навіть на рівні ситуативності вона має певні змістові обриси й потребує для особистості підтвердження своєї значущості. Людина шукає можливості для переживання своєї тотожності з референтною культурою. То ж і в ситуації

культурної плинності потреба в набутті психологічного комфорту залишається актуальною й вимагає задоволення.

Можна говорити про те, що серед різних чинників, які впливають на процес культурної самоідентифікації особистості, саме мистецтво посідає значне, якщо не пріоритетне, місце. Адже воно зі своїм впливовим потенціалом є потужним чинником продукування культурних ідентичностей.

Важливо відзначити, що мистецтво, так би мовити, «працює» у двох площинах ідентифікації: з одного боку, втілює буттєвісну для даної йому культури світоглядну сутність, що засвідчує укоріненість людини в наявному життєвому світі, з іншого — як жоден інший соціальний інститут, мистецтво здатне відтворювати й надавати реципієнтові можливість на чуттєвому рівні переживати смислове наповнення інших культурних ідентичностей. У такий спосіб людина отримує можливість виходити за межі своєї ідентичності. Перед нею відкривається простір для самоусвідомлення й визнання цінності інших культурних ідентичностей. Якщо враховувати, що традиційні суспільства, де культурна ідентичність поставала незмінною величиною, відходять у минуле, то в сучасному плинному світі, де динаміка суспільного розвитку постійно пришвидшується, мистецтво виступає і як механізм продукування культурних ідентичностей, і як величезний простір їх присвоєння. Є всі підстави розглядати мистецтво як певний механізм вибору ідентичностей у сучасному плинному світі.

Отже, якщо розглядати мистецтво як чинник, що сприяє особі у виборі ідентичності, то воно, мистецтво, робить цей процес досить привабливою справою. Споживач має змогу «примірити» на себе різні моделі ідентичності, відчути рівень комфортності перебування в іншому культурному середовищі. Тут може йтися про так звану удавану ідентичність, яку в реальному житті особа реалізувати не може. Ідеться не тільки про супергероїв та їхні надлюдські можливості, а й також про позитивних героїв, які уособлюють значущі в суспільстві людські якості, духовні та фізичні риси.

Якщо реципієнт не в змозі реалізувати в житті зразки поведінки таких героїв, то він може спробувати присвоїти їхні зовнішні ознаки. Тут усе згодиться — одяг, зачіска, манера спілкування, марка автомобіля, на якій їздить герой, тощо. Такою демонстрацією своєї тотожності з героєм особа прагне переконати навколишніх у своїй значущості, заробити соціальний капітал. Звісно, доволі часто такі намагання мають кумедний характер.

Мистецтво може продукувати та представляти ознаки культурних утворень, які відповідають зрушенням у сучасних поглядах, скажімо, на міжстатеві та одностатеві стосунки чи на етнічні й расові проблеми. Тобто маємо приклади використання можливостей мистецтва в продукуванні ідентичностей неоліберального ґатунку. Тож можемо милуватись гарними темношкірими герцогами і такими ж старими інтриганками герцогинями, які за сюжетом твору постають представниками знатних британських родин XVIII століття. Або ж — британською королевою з кавовим відтінком шкіри. (Хто там на цю історію оглядається. Головне, відповідати сучасним вимогам мультикультуралізму, демонструючи расову толерантність.) У нинішніх творах також майже обов'язково передбачається присутність носіїв одностатевого кохання.

Представлений у мистецтві сучасний образ культурної ідентичності являє собою принцип досить жорстокої мультикультуральності в усіх її можливих проявах — світоглядному, етнічному, расовому, соціальному, гендерному тощо. Фактично маємо культурну політику і контрольоване з боку різних суспільних інституцій втілення її настанов. На цьому рівні, коли споживачеві пропонують картину світу із чітко окресленими змістовими, ідеологічними, естетичними параметрами, знов-таки не йдеться про піклування щодо психологічного комфорту споживача. Адже і тут маємо справу із «зовнішнім управлінням». Спокуса використовувати мистецтво як інструмент впливу знов і знов нагадує про себе.

Пріоритети споживача

Отже, як орієнтується споживач культурної продукції серед численних намірів зробити його примусово «щасливим» і які шляхи до щастя, тобто набуття психологічного комфорту, обирає він сам? Розглядаючи можливості долучення до мистецтва з цього погляду, процес вибору його видів і жанрів, треба передусім визначитись, якою мірою сутнісні ознаки мистецтва, такі як його естетична природа, рівень художнього втілення, впливають на набуття особою психологічного комфорту від спілкування з твором. Адже ще кілька десятиліть тому вважалося, що насолоджуватися мистецтвом може тільки художньо компетентна, з розвиненим естетичним смаком людина.

Коли ж увага дослідників більшою мірою була спрямована на реалії художньої практики, коли їх стали цікавити соціальні, економічні чинники, що визначають характер функціонування мистецтва в суспільстві, а також психологічні та соціально-психологічні чинники, що зумовлюють значною мірою характер споживання мистецької продукції, то художні, естетичні складові відійшли на другий план.

Нинішній стан художнього життя суспільства, в якому значний сегмент, якщо не більшу його частину, займає продукція культурних індустрій, не піддається вивченню за цими критеріями. Тож, якщо йдеться про задоволення потреби в релаксації, емоційному насиченні, психологічній розрядці, цікавому дозвіллі, то обирають той вид мистецтва, який, на думку споживача, найбільш повно задовольняє ці потреби. Обирають також певний його жанр, який «заточений» саме на їх задоволення. Маємо на увазі такі жанри, як детективи, пригодницькі, фантастичні, історичні, де в наявності гостро закручений сюжет, незвичні фанбульні повороти, яскрава видовищність, неординарні герої тощо. Запитуваними є й жанри, які відтворюють світ бажаного. Такі собі казки для дорослих, де збуваються мрії про щастя, де добро завжди перемагає зло, а щасливий кінець гарантований, насамперед мелодрами та комедії. Багаторічні опитування свідчать про незмінність жанрових уподобань споживачів — комедії, детективи, мелодрами стало займають перші рядки в переліку улюблених жанрів.

Серед видів мистецтва, мабуть, музика найбільшою мірою задовольняє потребу у відновленні психологічної рівноваги, позитивного емоційного стану людини. Про музику говорять, що це мова душі, бо вона першою чергою впливає на сферу почуттів людини, передає певні емоції. Тому музика дуже ефективна щодо можливостей набуття психологічного комфорту. Можна сказати, що низ-

ка її жанрів якраз спрямована на «обслуговування» потреб душі, бо розгортає перед людиною картину почуттів, бажаних для переживання повноти буття.

Особливо успішно це відбувається у поєднанні музики зі словом. Одне з перших місць тут посідає романс у всіх його модифікаціях. Середньовічна Іспанія стала батьківщиною цього жанру. Його поява датується XV століттям. Як жанр класичної музики він сформувався в Західній Європі наприкінці XVIII століття. Відтоді його привабливість залишається незмінною. Його майданчиком може бути і ресторан, і сцена в парку, і поважна філармонійна зала. Його виконання може бути від суто аматорського, в колі рідних і близьких, до високопрофесійного, з боку визнаних у світі майстрів вокального мистецтва. Романс знайде вдячний відгук у від кожної аудиторії, у від кожного слухача.

Тут ми окреслили специфіку впливу музичних творів на досягнення слухачем психологічного комфорту як такого. Якою мірою музика постає як простір переживання особою власної ідентичності, йтиметься далі.

Отже, ми говорили про види мистецтва, окремі жанри, які успішно задовольняють потреби у відновленні ресурсу особистості для нормальної життєдіяльності. Однак залишається питання: якого ґатунку твори виступають як майданчик, де споживач занурюється у світ власної ідентичності, переживає себе у повноті буття, у своїй належності до з дитинства близьких і зрозумілих цінностей і смислів і як це переживання викликає стан психологічного комфорту?

Культурна ідентичність як об'єкт переживання

Визначаючи твори, до яких звертається людина в пошуках переживання своєї культурної ідентичності, слід враховувати, що маємо справу з неоднозначними процесами. З одного боку, як уже зазначалося, культурна ідентичність у сучасному світі — розімкнуте й рухливе утворення, з іншого — особа відстоює свою ідентичність від зовнішнього впливу, намагаючись зберегти свою сутність, а ще точніше — самість, свою належність до певної культури, спільноти. Отже, в особистості відбувається внутрішня боротьба, де об'єктивний чинник — необхідність осмислювати й переосмислювати тотожність своїх ідентифікаційних маркерів реальності — стикається із суб'єктивним бажанням відтворити для себе усталене і зрозуміле буття.

Можна казати про те, що мистецтво сприяє в названих культурно-ідентифікаційних перипетіях і в першому, і в другому випадку. Коли йдеться про переважання першого чинника, де актуальним є процес осмислення ідентифікаційних маркерів, то цю ситуацію слід схарактеризувати як ситуаційну щодо належності до певної культурної спільноти. Природно, що в цьому випадку обирають той вид мистецтва й ту його естетичну, змістову наповненість, які художньо «матеріалізують» ідентичність певної спільноти.

Тут може йтися про надзвичайно широкий спектр культурних ідентичностей. Спільнота може ідентифікуватися за художнім спрямуванням, за вибором певного митця, виконавця, за творами мистецтва, які збираються для домашнього вжитку, бібліотеки, кінотеки, музичного зібрання, за іншими колекційними вподобаннями.

XX століття демонструє розмаїття культурних уподобань за художніми спрямуваннями, адже склалися надзвичайно сприятливі умови для бурхливого розгортання мистецьких процесів, неможливих за інших історичних умов. Кожне наступне десятиліття відрізнялося від попереднього художньою мовою, образним втіленням, стилістичним новаторством, виникненням дедалі нових мистецьких напрямів. Культурна ідентичність тут більшою мірою поставала за віковими ознаками. Саме молодь найбільш активно відгукувалась на нові виражальні засоби, нові теми, могла оцінити співзвучність твору тенденціям часу тощо.

Чималий вибір напрямів і стилів давав молодій людині можливість обирати найбільш співзвучний для себе. Але важливішим орієнтиром у виборі була спільнота, референтна група, яка об'єднувалась навколо певного напрямку чи стилю. Маємо приклади поєднання художнього стилю і стилю життя. Таке поєднання ставало міцним підґрунтям для тривалої культурної ідентичності. Найяскравішим прикладом можуть бути так звані хіпі. Адже про підстаркуватих хіпі й зараз можна почути. Тобто і за певними зовнішніми ознаками, і за способом життя, а особливо в душі вони досі залишаються тими ж дітьми квітів, якими були піввіку тому. Таким чином вони зберігають і цінують свій душевний стан, який і є психологічним комфортом.

Не всі зміни, що відбуваються в мистецтві, можна розглядати як сприятливі для досягнення психологічного комфорту. Із настанням доби сучасного мистецтва, а можна казати саме про добу, бо починаючи із 60-х років XX століття воно стрімко ввійшло в художній простір, отримавши при цьому солідну підтримку в ЗМІ, теоретичні обґрунтування з боку мистецтвознавців, інших науковців, а головне, довівши свою економічну потужність, ринкову привабливість. Але незважаючи на те, що багато з творінь цього напрямку ні за якими критеріями не відповідали тодішнім уявленням про мистецький твір, художники, як і їхні попередники, продовжують твердити про своє завдання «збуджувати суспільство», «виводити його із зони комфорту». Можна погодитися з тим, що останнє їм вдається.

Та й споживач у пошуках психологічного комфорту навряд чи звернеться до споглядань незвичайних об'єктів, які матеріалізують певне послання творця. Залишається тільки розшифрувати його зміст. Можна стверджувати, що коду до шифру він не знайде в глибинах своєї ідентичності. Він (код) десь на вершині авторського задуму. І взагалі, подобається це чи ні, але треба визнати суттєву для процесу спілкування з творами обставину — пересічний споживач навряд чи хоче й готовий тут докладати зусиль, тим паче збуджуватись щодо своєї недосконалості.

Зрозуміло, що отримувати задоволення від спілкування з твором він може за різними ознаками — цікавий сюжет, гра акторів, видовищність, музика тощо. Але стану психологічного комфорту набувають від співзвучності, сумірності змістового втілення в творі з параметрам власної ідентичності — світорозуміння, світосприйняття, характеру спілкування і ставлення до оточення тощо. Художні переживання постають у цьому разі в статусі особистісних, що підтвер-

джує їхню адекватність і значущість. У підсумку таке переживання і є станом психологічного комфорту.

Можливість зануритись у відчуття своєї ідентичності, тотожності із життєвим світом дають твори будь-якого виду мистецтва, які, по-перше, були з дитинства складовою соціального довкілля, поставали його чуттєвим, естетичним тлом, чинниками, що, минаючи свідоме сприйняття, формували палітру переживань належності до цього світу, світу близьких людей та предметного світу. Тому кожна зустріч із творами, які пробуджують такі відчуття, може стати поштовхом для формування психологічного комфорту саме через можливість переживання своєї ідентичності. Це може бути твір будь-якого виду мистецтва й жанру, різних країн походження, але його місія полягає в тому, щоб відтворити чуттєвий простір для переживання людиною своєї самості, відчуття своєї присутності в цьому світі.

По-друге, це твори, які у своїй художній структурі, естетичному забарвленні відтворюють природно-культурний світ регіону, в якому сформувалася особистість. Ідеться про відомі речі, а саме, що різні частини світу географічно, ландшафтно, природно, кліматично тощо дуже відмінні. Тому, звісно, мешканці тундри й мешканці пустелі навряд чи чуттєво відгукнуться на природний світ одне одного. Розпечені піски, палюче сонце навряд чи будуть до вподоби, знайдуть позитивний емоційний відгук у людей, що звикли до вкрай бідної природи вічної мерзлоти, і навпаки.

Зазначимо також, що ці географічні, кліматичні, умови безпосередньо впливають на звукову та кольорову палітри, притаманні для культур певного регіону. І йдеться тут не про етнічні особливості, бо етносів, що живуть у названих географічних, кліматичних умовах, багато. Але звукову чи кольорову інтонацію пустелі й тундри розрізнити навіть не спеціаліст. Приклади відмінностей естетичного забарвлення різних культур можна наводити довго. Наше завдання полягає в тому, щоб проілюструвати тезу, що люди об'єктивно будуть відрізнятися у сприйнятті природного світу, представленого в художньому творі. Ідеться, зокрема, про світоглядний рівень сприйняття, де людина бачить себе частиною даного їй від народження природного світу. Цей світ задає алгоритми буття. Вони на підсвідомому рівні визначають характер ставлення людини до себе, до оточення, до своєї діяльності. Саме закарбованість цих алгоритмів у творі є запорукою переживання своєї ідентичності під час спілкування з ним.

Можливо, серед усіх видів мистецтва музика внаслідок своєї специфіки найбільш приваблива щодо досягнення комфортного стану в переживанні своєї ідентичності. Адже саме музичний стрій на чуттєвому рівні відтворює ці алгоритми кожної культури. Зрозуміло, що такий твір дає змогу знов і знов пережити, відчути свою належність до цього світу. Споживач знає, що звернення до такої музики гарантує йому досягнення психологічного комфорту, відновлення душевної рівноваги.

Зрозуміло, що людина з високим рівнем музичної компетенції, яка знається на історії музичного мистецтва, його видатних представників, може назвати автора музичного твору, і та людина, що має тільки загальні уявлення про музичну культуру, будуть по-різному обирати репертуар для прослуховування.

Але при цьому користувачі різного роду компетенції керуватимуться загальним принципом — для досягнення стану психологічного комфорту вони будуть звертатись до творів, які вже довели свою спроможність у цьому плані. Для того щоб стан психологічного комфорту набув екзистенційного виміру — переживання особистістю своєї ідентичності, музика має втілювати в собі буттєвісні алгоритми культури.

Висновки

Отже, зважаючи на те, що навколо проблем ідентичності серед науковців точиться полеміка, існують різні погляди стосовно її видів і проявів, досить важко визначитися з остаточними відповідями на питання щодо значущості переживань своєї ідентичності для особистості. Тим паче, що доказову базу тут отримати майже неможливо, бо пересічна людина неспроможна рефлексувати щодо своєї сутності, своїх підсвідомих інтенцій, чинників, що визначають її світосприйняття, так само, як і прийняття світу. Однак навіть побіжні емпіричні спостереження свідчать про те, що для людини вкрай важливо відчувати свою належність до спільноти, до групи, з цінностями якої вона себе ототожнює. Інакше маємо «людину без роду, без племені», що у суспільній свідомості означає відсутність ідентичності й відсутність сенсу буття.

Можна констатувати, що дослідження соціально-психологічних аспектів переживання особою належності «до роду і племені», своєї тотожності зі спільнотою дають змогу окреслити значущість цих переживань, визначити способи задоволення потреби в них. Щодо їхньої значущості можна вважати, що вони мають психофізіологічний вимір, адже задоволення цих потреб є передумовою, якщо не умовою, досягнення стану психологічного комфорту. На важливість такого стану для людини вказують психологи, адже він, своєю чергою, зумовлює успішний характер активності людини в усіх сферах життєдіяльності. Людина ж, зі свого боку, докладає зусиль у прагненні досягти цього стану.

Розгляд можливостей мистецтва у виконанні запитів такого ґатунку цілком виправданий, адже йдеться передусім про чуттєву сферу, у впливі на яку мистецтво не має конкурентів серед інших суспільних інститутів. Попри те впродовж двох тисячоліть навколо мистецтва складалася досить дивна ситуація — з одного боку, майстри наполегливо прагнули довершеності у своїх творах, щоб вразити споживача, принести йому естетичну насолоду, прикрасити дозвілля, з іншого — на рівні декларацій усіяко відхрещувалися від того, що їхнє мистецтво може стати джерелом психологічного комфорту. Месіанські настрої творців, соціально значущі завдання, які ставили перед мистецтвом інтелектуали, призвели до того, що потребами пересічного споживача ніхто не цікавився або їх просто ігнорували. За цих умов споживач у бажанні досягти стану психологічного комфорту за допомоги мистецтва у виборі твору покладається, головним чином, на свої вподобання, потреби, очікування. Потреба в переживанні своєї ідентичності може не усвідомлюватись особою, але підсвідомо відіграє значущу роль і у виборі твору, і в інтенсивності й характері переживань у процесі художнього сприйняття. Це відбувається тоді, коли в архітектоніці твору

закладено змістові моменти, що викликають у споживача переживання особистісного становлення під час освоєння даного йому життєвого світу.

Другим виміром переживання ідентичності в процесі сприйняття твору є відтворення в його художній тканині буттєвісних алгоритмів культури, до якої належить споживач. Ідеться про інтонаційні особливості звукового ряду, про кольорову палітру, про ландшафтну перспективу тощо. Ці та інші елементи створюють буттєвісне тло, що сприймається як засадниче для переживання власної ідентичності.

Отже, потреба людини в переживанні власної ідентичності як однієї з можливостей досягнення психологічного комфорту може бути задоволена у зверненні до мистецтва. І хоча процеси, які при цьому відбуваються, важко піддаються операціоналізації, є всі підстави вважати, що привабливість певних видів і жанрів мистецтва зумовлена саме їхньою спроможністю відтворювати психологічний простір, де людина переживає свою укоріненість у бутті, врешті, свою самотність.

Джерела

Жуковська, Л. (2007). Психологічний комфорт як умова психічного здоров'я особистості. *Здоровий спосіб життя*, 24, 18–21.

Комфортність у психології (s.a.). Методичний бюлетень «Психологічна комфортність дитини в освітньому закладі». Отримано з: <https://seo-base.org.ua/komfortnist-u-psixologii%D1%97-metodichnij-byuleten-psixologichna-komfortnist-ditini-v-osvitnomu-zakladi/>

Матузкова, О.П. (2014). Ідентичність як структура. *Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки*, 164, 15–19.

Пилипів, В. (2020). Концепція культурної ідентичності в контексті історії культури постмодерного світу. *Український історичний журнал*, 1. Отримано з: <https://uhj.history.org.ua>

Рафальський, О. (1999). Поняття «національна меншина» в етнополітичному дослідженні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Серія «Політологія і етнологія»*, 8. Отримано з: <https://ipiend.gov.ua/publication/vypusk-8-1999>

Сердюк, Л.З. (2017). Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія*, 17, 124–133.

Танчер, В. (2019). Культурна ідентичність в полікультурному суспільстві. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 4, 271–285.

Шульга, Р. (2021). Доповнена реальність у реаліях функціонування мистецтва. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 146–166.

Эриксон, Э. (2006). *Идентичность: юность и кризис*. Москва: Прогресс.

Одержано 25.11.2023

References

Comfort in psychology (s.a.). Methodical bulletin «Psychological comfort of a child in the educational institution». [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://seo-base.org.ua/komfortnist-u-psixologii%D1%97-metodichnij-byuleten-psixologichna-komfortnist-ditini-v-osvitnomu-zakladi/> [=Комфортність s.a.]

Erikson, E. (2006). *Identity: youth and crisis*. [In Russian]. Moscow: Progress. [=Эриксон 2006]

Matuzkova, O.P. (2014). Identity as a structure. [In Ukrainian]. *Scientific notes of NaUKMA. Philological science*, 164, 15–19. [=Матузкова 2014]

Pylypiv, V. (2020). The concept of cultural identity in the context of the cultural history of the postmodern world. [In Ukrainian]. *Ukrainian historical journal*, 1. Retrieved from: <https://uhj.history.org.ua> [=Пилипів 2020]

Rafalskyi, O. (1999). The concept of «national minority» in ethnopolitical research. [In Ukrainian]. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies, NAS of Ukraine*, 8. Retrieved from: <https://ipiend.gov.ua/publication/vypusk-8-1999> [=Рафальський 1999]

Serdiuk, L.Z. (2017). The structure and function of the psychological well-being of the individual. [In Ukrainian]. *Actual problems of psychology. Collection of scientific works of the of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology, NAS of Ukraine. Vol. V: Psychophysiology. Psychology of work. Experimental psychology*, 17, 124–133. [=Сердюк 2017]

Shulga, R. (2021). Augmented reality in the realities of art functioning. [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 146–166. [=Шульга 2021]

Tancher, V. (2019). Cultural identity in a multicultural society. [In Ukrainian]. *International relations: theoretical and practical aspects*, 4, 271–285. [=Танчер 2019]

Zhukovska, L. (2007). Psychological comfort as a pre-condition of mental health of the individual. [In Ukrainian]. *Healthy lifestyle*, 24, 18–21. [=Жуковська 2007]

Received 25.11.2023

РАІСА ШУЛЬГА

Культурна ідентичність як простір переживання психологічного комфорту особистості

У статті розглянуто взаємозв'язок між станом психологічного комфорту і переживанням особою своєї ідентичності. Визначається значущість цього стану для життєдіяльності особи. Людина постійно перебуває в пошуку психологічного комфорту. Хоча психологи, які серед представників інших дисциплін, найбільше уваги приділяють вивченню цього стану, зазначають труднощі з його визначенням. Це пов'язане з суб'єктивним характером його переживання, особистісним забарвленням вибору об'єктів, що приносять бажану насолоду. Ідентичність розглядається як чинник, що здатен задовольнити потребу в досягненні й переживанні психологічного комфорту. Визначаються підходи до розуміння культурної ідентичності як такої, значущість її переживання для особи. Обґрунтовується зв'язок між потребою в такому переживанні і досягненням бажаного психологічного комфорту. Значну увагу приділено мистецтву як ефективному чиннику в задоволенні потреби в переживанні ідентичності й досягненні стану психологічного комфорту.

Є підстави вважати, що найбільш продуктивно можливості мистецтва розкриваються у відтворенні етнічної та культурної ідентичності. Етнічна ідентичність визначається як усталений світоглядний конструкт, що відрізняється від інших проявів ідентичності сильним емоційним забарвленням. Народне мистецтво розглядається як простір, де відтворюється і продукується етнічна ідентичність.

Культурна ідентичність в сучасному світі за умов тотального впливу на людину медійного ресурсу і за умов вільного доступу до величезного масиву мистецтва має амбівалентний характер. З одного боку, особа відстоює свою ідентичність як належність до певної культури, спільноти, з іншого — відчуває необхідність осмислювати й переосмислювати тотожність своїх ідентифікаційних маркерів реальності.

Розуміння процесів, які відбуваються в цій царині, потребує розведення теоретичних і творчих рефлексій щодо призначення мистецтва і реальної художньої практики, поваги до потреб, якими керується пересічний споживач у зверненні до мистецтва. Визначаються буттєвісний характер втілених у творі параметрів ідентичності та екзистенційний вимір їх переживання особою.

Ключові слова: культурна ідентичність, етнічна ідентичність, психологічний комфорт, мистецтво, буттєвісний характер переживання

RAISA SHULGA

Cultural identity as a space for experiencing the psychological comfort of an individual

The article examines the relationship between a person's experiences of his/her identity and the state of psychological comfort. The significance of this condition for the person's vital activity is determined. A person is constantly in search of psychological comfort. Among representatives of various disciplines, psychologists pay the most attention to the study of this condition and note the difficulties in its definition. This is connected with the subjective nature of his experience, the personal coloring of the choice of objects that bring the desired pleasure.

Identity is considered as a factor capable of satisfying the need to achieve and experience psychological comfort. Approaches to understanding cultural identity as such, the significance of its experience for a person are determined. The connection between the need for such an experience and the achievement of the desired psychological comfort is substantiated. Considerable attention is paid to art as an effective factor in satisfying the need for experiencing identity and achieving a state of psychological comfort. There is reason to believe that the most productive possibilities of art are revealed in the reproduction of ethnic and cultural identity.

Ethnic identity is defined as an established worldview construct that differs from other manifestations of identity by a strong emotional color. Folk art is seen as a space where ethnic identity is reproduced and produced.

Cultural identity in the modern world under the conditions of the total influence of the media resource on a person, and under the conditions of free access to a huge array of art, has an ambivalent character. On the one hand, a person defends his identity as belonging to a certain culture, community, on the other hand, he/she feels the need to understand and rethink the identity of his identification markers of reality. Understanding the processes that take place in this area requires theoretical and creative reflections on the purpose of art and real artistic practice, respect for the needs of the average consumer in their approach to art. The essential character of the identity parameters embodied in the work of art, and the existential dimension of their experience by the person are determined.

Keywords: *cultural identity, ethnic identity, psychological comfort, art, existential perception*